

ПЕТА ВЛАСТ?

Уважаеми дами и господа,

Благодаря сърдечно на ръководството на Нов български университет за високата чест да застана на тази трибуна в такъв вълнуващ ден. Чувствам се съдбовно свързан с някои от първите стъпки на това първо и единствено в мисията и в постиженията си българско висше училище. Животът, съдбата пожелаха преди 21 години да се присъединя към онези просветлени хора, които бяха амбицирани от идеята на професор Богдан Богданов да докажат, че частният университет на дело може да е по-хуманен от държавния. Защото е пространство за вътрешна свобода на много субекти, които общуват и постигат своето в борба с ограниченията, налагани от цялото. НБУ прави по-активни студентите във всяко отношение – и като учещи, и като изискващи от тези, които ги учат – думи на професора.

Давам си сметка, че в тези дни не е особено подходящо в тържествена обстановка да се говори за медии и журналистика. За драмата с преселниците, заливащи Европа и за хаоса, предизвикан от тях тежки упреци наред с най-властните в световната политика търпят и медиите. Нали медиите трябваше да са най-добре информирани, да предвидят, да предупредят, да обяснят какво точно се случва. Не го сториха и продължават и днес безпомощно да замазват реалността.

Но избирам тази тема, тъй като актуалното недоверие към журналистиката не е нещо ново, защото в света изобщо загубата на вяра в информираността и компетентността удари всички медии, далеч не само онези, които все още имат самочувствие да се нарекат качествени.

Най-лесно е от някаква пенсионерска дядовска позиция да кажа, че едно време всичко беше по-добро от днес, и вестниците – също. Но нито ще е вярно, нито имам право да го твърдя, след като съм упражнявал професията в две, всъщност в три, свършено различни епохи. Различни по различен начин - тоталитарната държава, демократичното общество и дигиталната ера.

Започнах да пиша дописки в началото на 70-те през миналия век на великата пишеща машина „Континентал“, модел 1904 г., в обстановката на строга цензура и унижителна автоцензура. През лятото на 1988 минах изцяло на компютър и си позволявах да пиша и публикувам нецензурирани пряко, но строго наблюдавани текстове. През 1995 вече потъвах в интернет и пишех каквото си искам. Днес, макар и активно отдъхващ, не се разделям от лаптопа и таблета... Същото – да пишат и публикуват каквото искат чрез всякакви устройства и джаджи могат абсолютно всички – в тази аула и по света.

Бих могъл да кажа, както го правят мнозина, че интернет вкара в медиите лъжи, враждебност, заблуди и малоумие. Няма да съм прав, особено в българските условия, защото жълтите, често дори мръснокафяви български вестници изникнаха преди интернет без никаква връзка с технологичните революции. Затова, независимо какво се говори и пише по света по темата, тук не можем да казваме, че печатният текст е бил етичен и е облагородявал мисълта, а сега публикациите в интернет всичко омърсяват и съсипват. Не интернет и новите медии деформираха днешната грозна българска медийна действителност. Но това е друга твърде обширна и болезнена тема.

В дигиталната ера всичко се случваше и продължава да се случва все за първи път. През 2006 г. американското списание „Тайм“ скъса с многогодишната практика да публикува на корицата си „Човека на годината“. Вместо Обама, Путин, Буш или Меркел там имаше компютър, в чийто екран се оглежда човекът срещу екрана. „Човек на 2006 си Ти“, беше посланието на „Тайм“. „Това си Ти самият“ – можеш да публикуваш и да протестираш, можеш всичко. Ти си дигитално размножения чрез мрежата индивид, който се опитва като мнозинство да изтръгва властта от малцинството.

Разпространението на интернет и формирането на общност от потребители по онова време беше белязано от *Уикипедия*, *Ютюб* и *MySpace*. Това беше възхвала на сътрудничеството, на взаимопомощта на безброй личности, които с усилията си и без никакво заплащане публикуваха съдържание, за да могат да го използват други като тях. Редакторите на „Тайм“ видяха в тази експлозия на продуктивността и иновацията началото на процеси, които не само променят света, но сочат и начина, по който той ще бъде променен.

За девет години от тогава преживяхме няколко технологични революции, които взривиха всичко. Днес живеем със съвършено нови медии с изцяло цифровизирано съдържание, които ползват всички възможности на интерактивността и мултимедията. Благодарение на страховити постижения при компресирането на данни се рушат всякакви традиционни представи за складиране и пренасяне на съдържание.

Но в същото време благодарение на такива процеси вече не е сензация гибелта на знаменити вестници със славна история, а могъщи редакции драстично съкращават екипи и разходи, за да оцеляват.

В Германия вече ги няма *Frankfurter Rundschau* и *Financial Times Deutschland*, *Westfälische Rundschau*, *Abendzeitung* - Мюнхен, както и ред издания на Аксел Шпрингер. В САЩ не съществува хартиено издание на знаменитото седмично списание *Newsweek*, изчезнаха вестници с над стогодишна история в Сан Франциско, Детройт, Сан Диего и другаде, дълбока криза тресе *NY Times* и *Washington Post*

Междувременно някак незабелязано се формира движение, което всъщност не може да бъде наречено така. То не е общност, няма социална или политическа среда, от която да е възникнало. Хем е радикално, хем е плуралистично. Политически не може да се определя нито като ляво, нито като дясно. Обща е ненавистта - най-често към властта в различните ѝ форми и към журналистите и традиционните медии. Обвиненията – задкулисие, лъжи, пожълтяване на съдържанието, траен негативизъм в новините, видимо влияние на пиар агенции, на корпоративни и политически кръгове. Медиите пренебрегват публиката си, твърди днес мнозинството в Мрежата. Това безлико мнозинство поставя всичко под съмнение, знае много, проучва, разследва, оценява, критикува, ругае, обижда по всякакви въпроси, за всякакви събития. Всеки може да публикува, всеки сам е медия и може да получи публика и подкрепа, на каквато никога не са могли да разчитат нито велики медии, нито най-авторитетни журналисти.

Дигиталната сила изисква от традиционните медии да предоставят повече съдържание, да го правят по-бързо и по-евтино. Те обаче някак трудно разбират това, още по-трудно го вършат. Съзнават или не, за да оцеляват, журналистите днес трябва да са по-функционални и с повече технически умения от всякога. Няма право да са всезнайковци, да поучават, да заемат поза на последна инстанция.

Днес те са под контрола на мнението и коментара на публиката, а тази публика е по-силна от тях, както никога не е била. Все още има редактори, които не разбират, че журналистиката вече не е нещо различно от реалния живот и смятат критично настроените свои читатели за тролове. Не признават, че в Мрежата в редица сфери се сблъскват с хора по-компетентни и по-информирани от тях самите.

Факторът време добива съвършено нова важност в медиите. Не съществуват някогашните правила за работно време в определени часове. Ако искаш да си търсен, трябва да си пръв, от това зависи оцеляването ти в тази професия, в този бизнес. И не само когато съобщаваш новина, а и когато коментираш случващото се. В същото време и днес се искат и ценят простички неща – да се пише завладяващо, изненадващо, да се приковава вниманието от първото изречение, с лаконичен стегнат език и стил, да се разчита на достоверни източници. Да не се забравя нито за миг, че читателите са нетърпеливи. Но нима не е било винаги така за сериозните професионалисти?!

Важно е съдържанието. Вече не играе роля нито един от елементите на вчерашната структура и дейност на редакциите в медиите, за които се харчеха огромни пари – печатницата, хартията, разпространението с автомобили, с обикновена или с въздушна поща. Или огромните студийни комплекси и тежките ПТС-и с кабели, прожектори, работници и шофьори. Днес репортажен клип, който е в състояние да завладее света за минути, се снима от един наблюдателен и любопитен човек с телефон. Нужно е само да създадеш съдържание и да натиснеш един клавиш. И вече те четат и гледа целият свят.

Който не разбира това, трябва да си търси друга работа. И друго образование, впрочем. Съжалявам, но това е положението!

Комуникацията стана нещо съвършено различно и не случайно се говори за Пета власт.

През послените 15 години претенция да се нарекат пета власт имаха рекламистите, после пиар специалистите, лобистите и накрая Асандж с неговия Уикилийкс. Никой не успя, някои дълбоко се компрометираха. Защото днес побеждава нещо, което можем да наречем и Груба сила - прекият контакт в съчетание с такава скорост на общуването, която не можем да си представим оня ден, дори вчера.

Петата власт е мрежово размножаващо се гъмжило, тълпа, която светкавично придобива власт и не се придържа към познати правила. Множеството променя дневния ред на обществото, руши рутината на класическата, на „правилната” журналистика, публикува в социални мрежи и блогове, уебсайтове, форуми и уикита, чрез смартфони и свръхмощни компютри.

Множеството критикува и поправя, формира протестна лавина, изисква разкрития, яростно разобличава, засрамва, компрометира. От критика на медиите и разслаедвания до примитивни брутални атаки – всичко попада в периметъра на действия на Петата власт.

Лицата ѝ са безброй. Могат да бъдат грозни, отвратителни и жестоки, разюздана анонимна маса, която се подиграва и бесува без никакви задръжки. Могат да са лица умни и с висок морал, които изпитват потребност да съчувстват, да се солидаризират със справедлива и хуманна кауза. Лица, които един път се вписват в утвърдената демокрация, а друг път неистово искат да я разрушат.

Безсмислено е да се търси център на Петата власт, както е безсмислено тя елементарно да се обявява за тълпа, която се стреми към анархия. Тя не е организирана – нито отвън, нито отвътре. Тя се самоорганизира за минути спонтанно, без ясно изразен лидер, чрез непредвидими импулси.

В интернет всеки е готов да ругае по повод видими и непроверени информации. Кмет затворил улица, футболист, неваркарал дузпа, манекенка си увеличила бюста, министър-председател се е пошегувал безвкусно, министър плагиатствал в дисертацията си... И се започва. Такива сме ние хората. Да си вулгарен, да ругаеш – така може би някои се разтоварват, санират психиката си... И щом излъжат нещо по адрес на президента на Републиката, щом хубаво го наругаят, дори прокълнат, те се чувстват личности. Анонимни, но личности. Защото анонимността е особено важен елемент в плъзгавите опори на Петата власт.

Индивидът, много често анонимен, може да е мечтателен интелегент, но също така трол или подпалвач на *Shitstorm*. Така в Америка нарекоха тайфуна, който за минути може да предизвика в интернет унищожителна буря срещу нещо или някого. *Shitstorm* е дума, която тук няма да представя в превод – от благоприличие. Употребена е още през 1948 г. от прочутия с какво ли не, но и с непристойния си език писател Норман Мейлър в романа „Голите и мъртвите” – в жаргона на войници, поставени в екстремна ситуация. Употребява я и Кен Киси през 1962 в „Полет над кукувичето гнездо”.

Днес изследователите на медии наричат така бурята от възмущение, изпълнена с враждебни, обидни и груби думи във всяка комуникационна среда, но особено в интернет. Според някои тайфунът запълвал лексикална празнота във формираната от социалните медии медийна демокрация.

Петта власт ли е това?

Дали светът ще е по-добър, ако сме много по-предпазливи. Ако всеки се съобразява с подобни реакции преди да каже нещо по телевизията, преди да излезе на сцената, преди да публикува книга или статия. Ако всеки изпитва страх от възможните страшни последици на своята публичност... Но тогава трябва да изпитва страх и влюбеният, да не би тя/той един ден да реши да публикува имейлите му във Фейсбук...

Въпрос без отговор е може ли тази власт да се цивилизова сама, без институционална намеса. Или как би могла да остане незасегната от политическа и идеологическа злоупотреба?!

В поведението на журналистите има, би трябвало да има максими, дефинирани от класическия социолог Макс Вебер още в началото на 20-и век, които днес не са загубили своето значение. Или е важна само истината, а за последствията не се мисли, или етичното поведение изисква съобразяване с възможните последици. Искане ми се, повтарях го на студентите години наред, тези неща да са още значими днес, но това възможно ли е?!

Убеждение и отговорност – за това винаги е ставало дума почти всеки ден в журналистическата работа. В интернет и в повечето нови медии обаче тези изисквания често са набутани под миндера на една отчайващо примитивна безотговорност.

Трябва ли, възможно ли е страстта, отдадеността към професията да не мисли за последици, когато става дума за ангажимент на слабите срещу силните; на джуджетата срещу великаните; на угнетените срещу потисниците; на малцинството срещу мнозинството; на преследваните срещу гонителите?

Но тук май вече не става дума само за журналистика, може да звучи патетично, но и за принципи на реалността и рационалността на публичния дискурс като цяло.

Защото размножаващото се чрез мрежата мнозинство сваля политици, подбужда и развихря кампании и истерии, ускорява улично правосъдие, преследва престъпници. Но също така предизвиква лични трагедии и несправедливо срутва авторитети.

Светът по-добър ли става, когато всеки постоянно е готов яростно да критикува, ултимативно да коригира мнения или действия, да мрази? Една непредпазлива фраза или елементарна грешка във Фейсбук, Туитър или другаде може да срине работата ти, да съсипе живота ти. В мрежата винаги има готови да се активират тълпи възмутени, които като се обявяват за защитници на морала и като предизвикват пореден *Shitstorm*, се усещат могъщи.

Затова, който публикува, трябва да носи отговорност и да свикне да живее с Тайфуна. Споровете и дори скандалите в мрежата обогатиха демокрацията – хората са свободни и имат как да говорят срещу всяка несправедливост. Най-често правят това кресливо, търсят онзи идиот срещу когото да стрелят. И бързо, след ден-два, забравят всичко.

Така неотдавна настъпи краят на достойната кариера на един голям учен – нобеловия лауреат сър Тим Хънт (Tim Hunt). Знаменитият биохимик бил поканен в Сеул на световен конгрес на журналисти пишещи за наука. И на вечеря само с дами се пошегувал по британски. „Жените създават проблеми в изследователската лаборатория – или се влюбваш в тях, или те се влюбват в теб, а ако ги критикуваш, винаги плачат”, казал 72-годишният професор в тоста си.

Една преподавателка по журналистика от Лондонски университет моментално го цитирала в Туитър като пример за отвратителен сексизъм. Само за час-два се развихрил *Shitstorm*. На следващия ден професорът подал оставка от почетното си място в лондонския Юнивърсти колидж, от Кралското научно дружество и от Европейски изследователски център. Отказал да обяснява каквото и да било. Защитили го осем световноуважавани учени – също нобелисти. В протоколите на конгреса било официално записано, че се е пошегувал. Но в Туитър и други мрежи вече били крещяли няколкостотин хиляди феминистки...

Моля ви, колеги, сериозно мислете преди да кажете и публикувате каквото и да е. Всички вие, всички ние сме и медии, вече не само он-, но и офлайн.

Желая ви го сърдечно, наред с неизбежните успехи, които ви очакват през новата учебна година!

Благодаря за вниманието!